

VOORSTEL voor het Algemeen Bestuur

ONDERWERP Voorschotkrediet restauratie Stenenmuur Hasselt		Reg. Nr.	Z/21/041116-167007
		Afdeling	HWBP
Portefeuillehouder	B. Breunissen	Opsteller	Dick van Pijkeren
Datum DB - vergadering	15 juni 2021		DickvanPijkeren@wdodelta.nl
Datum AB - vergadering	29 juni 2021		+31 6 55 80 23 26

VOORSTEL

Het AB besluit:

- Een voorfinanciering beschikbaar te stellen van € 905.300,- (incl. BTW) zodat de direct aan de dijkversterking gerelateerde restauratiewerkzaamheden gestart kunnen worden;

SAMENVATTING

In 2016 en 2018 zijn inventarisaties gedaan voor herstel van het metselwerk van de Stenenmuur. Na het verkrijgen van een provinciale subsidie hiervoor is besloten deze werkzaamheden te combineren met de voorgenomen dijkversterking HWBP Stenendijk Hasselt. In de aanbesteding werd rekening gehouden met ongeveer € 800.000,- (incl. BTW) voor herstel metselwerk.

Ter voorbereiding van de realisatie van de dijkversterking Stenendijk Hasselt is een definitieve en specialistische inventarisatie en begroting gemaakt van het Rijksmonument Stenenmuur. De muur blijkt slechter te zijn als gevolg van holtes, scheuren en een instabiele fundering. Enkel de oorspronkelijke scope uitvoeren zou ongeveer 1 miljoen euro kosten (incl. BTW), maar dat is nu net zo iets als het overschilderen van een verrot kozijn. De noodzakelijke werkzaamheden om de stenenmuur in stand te houden kosten ongeveer 3 miljoen euro (incl. BTW) (Verdere onderbouwing staat in de toelichting).

We starten nu met het deel van de restauratie dat één-op-één een fysieke relatie heeft met de voorgenomen dijkversterking. Het niet nu maar later uitvoeren van deze werkzaamheden heeft als consequentie dat de kosten voor de dijkversterking voor een deel teniet zouden worden gedaan en opnieuw geïnvesteerd zou moeten worden.

De kosten voor dit deel van de restauratie is geraamd op € 905.300,- (incl. BTW). Het is nu nog niet duidelijk of de restauratie subsidiabel is door het HWBP. Het is waarschijnlijk dat dit gedeeltelijk wel het geval zal zijn, maar het is ook waarschijnlijk dat dit minder zal zijn dan de normale 90%. Een eventuele subsidie, ook vanuit andere mogelijke bronnen, wordt meegenomen in een voorstel aan uw Bestuur aan het einde van dit jaar, samen met een voorstel voor het al dan niet uitvoeren van de resterende restauratiewerkzaamheden. Dit voorstel wordt ingevoegd in het voorstel voor de kredietaanvraag van de realisatie van de HWBP dijkversterking Stenendijk Hasselt. Op basis van de huidige inzichten (vergunningsonwerp) zijn deze kosten voor de dijkversterking zelf conform de begroting en de vastgelegde aanbieding van de aannemer.

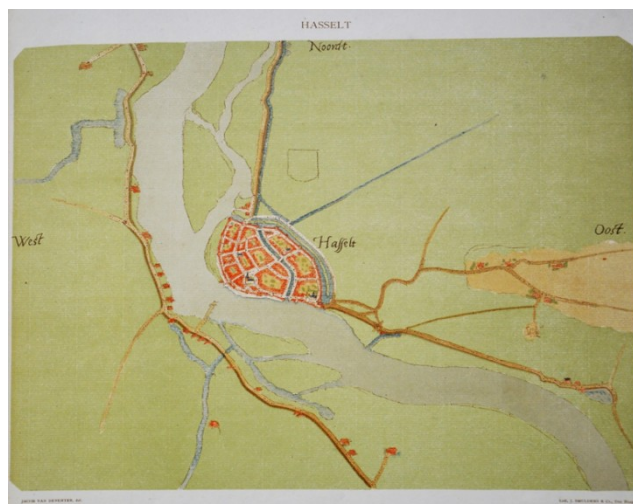
BEOOGD EFFECT EN/OF RESULTAAT

Het verstrekte krediet maakt het mogelijk de herstelwerkzaamheden aan de Stenen muur in 2021 te starten. Daarmee is het een eerste stap van de noodzakelijke restauratie, die één-op-één een fysieke relatie heeft met de versterkingswerkzaamheden van de Stenendijk Hasselt. Dit nu opstarten zorgt ervoor:

- Geen risico op het teniet doen van uitgevoerde werkzaamheden na de dijkversterking als later de restauratie alsnog uitgevoerd moet worden;
- Het verkleinen van het risico op uitloop van de restauratie- en herstelwerkzaamheden in 2023.

KADER

De Stenendijk is een unieke historische waterkering langs het Zwarte Water en de monding van de Vecht die sinds de 16e eeuw (eerste vermelding 1558) nog maar weinig veranderd is. Aan de buitenzijde is de dijk opgebouwd uit een meer dan een kilometer lange muur van bijna drie meter hoog. De binnendijkse zijde bestaat uit een steil groen dijktaalud waardoor de dijk een karakteristiek asymmetrisch profiel heeft gekregen als een bastion tegen het water. De Stenendijk is de enige overgebleven stenen waterkering van deze omvang in het landelijke gebied in Nederland en sinds 1975 aangewezen als beschermd rijksmonument en 'Historische stenen zeewering'.

Figuur Kaart van Jacob van Deventer, circa 1560.

De dijk met stenen muur werd gebouwd en beheerd door meerdere grondeigenaren die allen naar rato hun steentje bijdroegen en verantwoordelijkheid droegen voor hun deel van de kering. Deze 'verhoefslaging' verklaart het verschillende metselwerk; een lappendeken van verschillende tijdperken als tastbare constructiegeschiedenis. De individuele onderhoudsplicht bleef tot 1810 bestaan, waarna het dijkonderhoud viel onder het Bestuur van de Hasselter Dijken viel en later onder het waterschap.

Zoals vele dijken in ons land wordt de Stenendijk versterkt om te blijven beschermen en klimaatverandering op te vangen. Het waterschap doet dat met de nodige zorg voor de historische stenen kering die het verhaal van ons leven met water door de eeuwen heen vertelt. De Stenendijk behoort tot het meest unieke, authentieke en omvangrijke waterschapserfgoed van WDO Delta. De lappendeken van het metselwerk staat symbool voor de eeuwenlange intensieve samenwerking voor duurzaam waterbeheer en de strijd tegen hoogwater toen, nu en later.

De eigenaar van een monument heeft te maken met de zogenoemde instandhoudingsplicht. Waterschap Drents Overijssel Delta is eigenaar van de Stenendijk. Op basis van de Erfgoedwet 2015 is de eigenaar van een Rijksmonument verplicht het monument op zodanige wijze te onderhouden dat instandhouding wordt gewaarborgd. Kort gezegd houdt het in dat de eigenaar het nodige moet doen om het monument zo veel als mogelijk in stand te houden. Dit komt feitelijk neer op het zodanig onderhouden van het monument, dat het niet verloren gaat. Zowel instandhouding van het object zelf als de monumentale bouwkundige elementen dienen gewaarborgd te zijn. Het bevoegd gezag kan optreden indien niet aan deze verplichting wordt voldaan. Zowel bestuursrechtelijke (last onder dwangsom / bestuursdwang) als strafrechtelijke handhaving is mogelijk.

Uit inventarisatie is gebleken dat de muur dringend aan groot onderhoud toe is. De mankementen aan de buitenkant zoals door het waterschap gesignaleerd in 2016 en 2018 en het voornemen voor de dijkversterking hebben geleid tot een finale en grondige inspectie van de toestand van de muur

inclusief fundering. Daaruit bleek dat het voorgestelde onderhoud noodzakelijk is en binnen een termijn van 10 jaar uitgevoerd moet zijn.

ARGUMENTEN

In het kader van het Hoogwater Bescherming Programma (HWBP) wordt momenteel gewerkt aan de Planuitwerking van Stenendijk Hasselt. Om het waterveiligheidsprobleem op te lossen wordt een zelfstandig kerende constructie aangebracht in de dijk. De aanwezige monumentale muur verliest hierbij zijn functie als primaire waterkering. De stenenmuur moet wel zijn functie als grondkerende constructie behouden voor de stabiliteit van het grondlichaam en het bovenliggende fietspad. Voor het behoud van dit rijksmonument zijn herstelwerkzaamheden noodzakelijk. Deze herstelwerkzaamheden worden in de zomer van 2021 uitgevoerd vooruitlopend op de werkzaamheden met betrekking tot het aanbrengen van de zelfstandig kerende constructie (de damwand), zodat oplevering van het dijkverbeteringsproject als geheel in 2022 mogelijk is.

Als gevolg van broedseizoen en beperkte uitvoeringsmogelijkheid in de winter (benodigde temperatuur t.b.v. uitharden kalkzandmortel) is de periode in 2022 te kort om de werkzaamheden gelijktijdig met de overige werkzaamheden af te ronden. Hierdoor dient in 2023, reeds gerealiseerd werk weer ontgraven te worden (berm/kleikist tussen nieuwe fietspas en stenen muur). Door reeds werkzaamheden in 2021 uit te voeren kan er met minder raakvlak tussen restauratiewerkzaamheden en overige werkzaamheden gewerkt worden (zitten elkaar minder in de weg/beter afstemming mogelijk).

Inventarisatie

Er is door een bedrijf dat veel ervaring heeft met restauraties (restauratiearchitectuur BBM) gekeken naar de staat van de stenendijk. Ze zijn tot de conclusie gekomen dat er, voor een monument van deze leeftijd, groot onderhoud staat aan te komen. Bij eerdere inspecties (2016 en 2018) die zijn uitgevoerd is minder uitgebreid gekeken naar de onderhoud staat van de stenendijk dan nu. Het verschil wordt vooral bepaald door de volgende kenmerken:

- De hersteladviezen door de monumentenwacht zijn gericht op herstel van aanwezige zichtbare (bovengrondse)schade;
- Een beperkt aantal herstelmaatregelen die door de monumentenwacht is voorgesteld heeft een tijdshorizon van maximaal 10 jaar;
- De door BBM voorgestelde werkzaamheden richten zich op het langdurig behoud van de gehele muur tot 1 meter onder maaiveld aan de buitenzijde en tot 0,50 m aan de binnenzijde. Dit richt zich met name op het voegwerk, herstel van aanwezige schades en herstel van de loodvoegen tussen de verschillende secties (zie vergelijk met schilderwerk; eerder is gekeken naar het schilderwerk, nu is de staat van het kozijn beoordeeld).

De kosten van benodigde onderhoudswerkzaamheden voor behoud van de muur zijn in zijn totaal geraamd op 3 miljoen euro incl. BTW. Het werk bestaat uit het conserveren van het Rijksmonument zodat verval kan worden tegengegaan. Geen restauratie uitvoeren heeft als consequentie:

- Het metselwerk zal steeds verder vervallen waarbij stenen uit de muur losraken en uit de muur vallen. Op den duur zal de muur vervallen.
- De muur, een rijksmonument, wordt verder instabiel en kan verzakken of omvallen. Vanwege de functie als grondkerende constructie zal ook het bovenliggend fietspad beschadigen of instorten met het risico op ongevallen met fietsers. Hierdoor ontstaat een onveilige situatie voor de omgeving, waarvoor WDO Delta aansprakelijk is.

Second opinion

Naar aanleiding van deze resultaten is een second opinion gevraagd aan een extern deskundige op het vlak van restauraties van waterstaatswerken. Desbetreffende adviseur is betrokken bij landelijke initiatieven voor restauratie van waterstaatswerken en het opstellen van richtlijnen hiertoe. Deze adviseur herkent nut en noodzaak van ingezette werkzaamheden en signaleert nog enkele risico's die de gestructureerde aanpak onderbouwen. De inventarisatie is op een goede manier uitgevoerd en is gericht op een zorgvuldig herstel van de muur waardoor de komende decennia volstaan kan worden met levensduurverlengend onderhoud.

Aanpak

Een deel van het groot onderhoud kan het beste in samenhang met het HWBP project worden opgepakt omdat anders investeringen voor de dijkversterking teniet worden gedaan. Het gaat dan om werkzaamheden die samenhangen met de bovenrand van de stenendijk en het waterdicht maken van de binnen kant die aansluit op het fietspad.

De overige kosten betreffen de volgende werkzaamheden:

- Voorzijde boven maaiveld restaureren
- Fundering restaureren
- Verankering gevelvlak dat in de verkeerd richting helt
- injecteren holle ruimtes, ter voorkoming indringing/ophoping vocht in de constructie

Totaal zijn de kosten voor deze resterende geraamd op circa € 2.115.000 (incl. BTW). Door het projectteam en de aannemer is intensief samengewerkt om de kosten terug te brengen tot de essentie van het werk, het restaureren van een buitenmuur welke eeuwenlang een waterkerende functie heeft gehad.

Overwogen scenario's

In de voorbereiding is nut en noodzaak van de restauratie, de hoogte van de kosten en de planning bekeken. Daar kwamen de volgende scenario's uit. Uitgangspunt is de noodzaak van restaureren binnen 10 jaar en de inhoudelijke kwaliteit van de inventarisatie en kostenraming.

scenario	Wat te doen	Kosten	Overweging
A. Restauratie los van HWBP Stenendijk Hasselt	Restauratie loskoppelen van HWBP project. Opnemen in B&O cyclus en later uitvoeren. Dit vraagt het inrichten van een nieuw team en het opnieuw aanbesteden van de restauratie.	Kosten van de restauratie. Kosten nieuwe aanbesteding en teamkosten (ongeveer € 250.000) Extra herstelwerkzaamheden doordat muur in tussentijd versneld verder achteruit gaat.	Geen kans op subsidie HWBP. Grote kans op hogere kosten waterschap (250.000 – 1 miljoen euro extra) (Kleine) Kans op subsidie SIM van RCE.
B. Fysieke overlap restauratie en HWBP uitvoeren.	Restauratie bovenrand en waterdicht maken binnenkant dijk. De rest van de Stenenmuur later	kosten (€ 905.300,-) worden meegenomen in HWBP project. Restant kosten van de restauratie € 2,1 mln. plus kosten nieuwe aanbesteding en teamkosten (€ 250.000,-) + extra herstelwerkzaamheden doordat muur in tussentijd (versneld) verder achteruit gaat.	Geen samenloop is onverstandig vanwege teniet doen investeringen dijkversterking. Kans op subsidie HWBP. De Subsidieregeling SIM staat niet toe reeds gemaakte kosten op te voeren.

C. Volledige restauratie en HWBP in een keer	Alles meenemen in HWBP project	3 M€ kosten worden meegenomen in HWBP project.	Er staat een team klaar om het te doen: geen meerkosten. In een keer klaar voor 50 jaar, slechts beperkt jaarlijks onderhoud. Geen kans op SIM-subsidie bij besluit in juni 2021, wel kans op bijdrage HWBP.
--	--------------------------------	--	--

Op basis hiervan is voorgesteld nu alleen te beslissen over het voorfinancieren van de 'fysieke overlap' (optie B). Dit betekent dat uw bestuur in het najaar de keuze wordt voorgelegd op welke wijze de rest van de restauratie van de muur wel of niet met het HWBP-project uit te voeren.

FINANCIËN

De kosten voor de herstelwerkzaamheden aan de Stenen muur worden meegenomen in de subsidieaanvraag voor de Realisatiefase van HWBP Stenendijk Hasselt. Deze subsidieaanvraag zal begin 2022 worden ingediend. Omdat de herstelwerkzaamheden in 2021 worden uitgevoerd is nu een krediet benodigd.

De totale herstelkosten zijn geraamd op 3 miljoen euro. Nu wordt krediet aangevraagd voor de werkzaamheden die een fysieke relatie hebben met de dijkversterking en niet uitgesteld kunnen worden om vertraging van de eindoplevering zo klein mogelijk te houden. De kosten hiervoor bedragen € 905.300,-.

Op 16 oktober 2019 is door de provincie subsidie verstrekt voor de restauratie van de Stenenmuur, gebaseerd op de inventarisatie van 2018. Dit bedrag is verwerkt in deze kredietaanvraag, en bedraagt € 112.839,49 (incl. BTW), en ging uit van € 389.000,- realisatiekosten. Navraag bij de Provincie leert dat er op dit moment geen mogelijkheden zijn voor het aanvragen van een nieuwe of aanvullende subsidie. Tevens doen ze geen uitspraken wanneer het wel weer mogelijk is.

(x €1.000)	Voorstel	Meerjarenraming 2021-2024
<i>Benodigde voorfinanciering (bruto)</i>	905	500*
<i>Subsidies en/of bijdragen derden (externe dekking)</i>	113	0
<i>Subsidie HWBP</i>	Ntb**	
<i>Jaar oplevering (start kapitaallasten t+1)</i>	2022	2023
<i>Kapitaallasten obv benodigd (netto) krediet</i>	29	15
<i>Overige exploitatiekosten (-baten)</i>	0	0
Impact exploitatierekening	29	15

*In de mandateringslijst is per abuis als omschrijving metselwerk kademuur Kampen opgenomen in plaats van metselwerk kademuur Hasselt (VI nr 10100116 kademuur). In de meerjarenbegroting is rekening gehouden met de oplevering in 2023 en de bijhorende de afschrijvingslast met ingang van 2024. Op basis van de huidige voorstel is de jaar van oplevering gesteld op 2022. Dit betekent dat er al in 2023 gestart zal worden met de afschrijving in plaats van 2024.

** Vertrekpunt voor het waterschap is het aanvragen van 90% subsidie op de restauratiewerkzaamheden. Uit de eerste gesprekken is gebleken dat het niet vanzelfsprekend is dat dit ook zo beschikt wordt.

Specificatie bruto krediet:

Kostencategorieën	Bedrag (x €1.000)	Budgethouder
Externe kosten incl. BTW	823	Projectleider
Interne kosten	nihil	Projectleider
Risicoreservering voorzien incl. BTW	41.15	Opdrachtgever
Risicoreservering onvoorzien incl. BTW	41.15	Directielid (bij HWBP AOG)
Totale kosten incl. BTW	905.3	

Op basis van het verstrekte krediet worden de herstelwerkzaamheden aan de stenen muur uitgevoerd in 2021 en 2022. De kosten worden meegenomen in de subsidieaanvraag voor de Realisatiefase van HWBP Stenendijk Hasselt. Indien de subsidie wordt verstrekt wordt het gegunde bedrag verrekend in de aanvraag voor krediet voor de realisatie van de dijkversterking Stenendijk Hasselt.

In de volgende tabel zijn de financiële consequenties voor de Meerjarenbegroting 2022 – 2025 opgenomen ten opzichte van de begrotingsbrief 2022-2025.

	Bedrag				Vergadering
	jaar 2022	jaar 2023	jaar 2024	jaar 2025	
Bestuursvoorstel: Realisatiekrediet Soestwetering Bovenloop & Breebroeksleiding		20.000	20.000	20.000	AB 29-6-2021
Bestuursvoorstel: Reparatie MAP Reactor te Echten				-7.000	DB 15-6-2021
Bestuursvoorstel: Voorschotkrediet restauratie Stenenmuur Hasselt		29.000	14.000	14.000	AB 29-6-2021
Totaal	-	49.000	34.000	27.000	

JURIDISCHE EN/OF ORGANISATORISCHE GEVOLGEN

Restauratie van de muur volgt uit de zorgplicht zoals genoemd in de Rijksmonumentenwet. Het waterschap is eigenaar van de muur en daarmee houder van de zorgplicht.

Overige werkzaamheden worden uitgevoerd in het kader van de Waterwet en de verplichting om zorg te dragen voor veilige dijken. Voor dit project zal in augustus het ontwerp Projectplan Waterwet gepubliceerd worden.

BIJZONDERE AANDACHTSPUNTEN EN RISICO'S

De nieuwe informatie over de restauratie van de Stenendijk heeft geen nieuwe informatie opgeleverd die aanleiding zou kunnen zijn voor het wijzigen van het voorkeursalternatief voor de dijkversterking.

OMGEVING; BETROKKENEN, PARTNERS EN DRAAGVLAK

In de communicatie omtrent de HWBP werkzaamheden aan Stenendijk Hasselt is aangegeven dat de herstelwerkzaamheden aan de Stenen muur integraal onderdeel uitmaken van de HWBP werkzaamheden. Het niet uitvoeren van deze herstelwerkzaamheden zal tot veel weerstand in de omgeving leiden.

Eventuele betrokkenen

Door de provincie is al in 2019 een subsidie verstrekt in het kader van de provinciale subsidieregeling Restauratie Rijksmonumenten. De verstrekte subsidie dient te worden aangewend voor vooraf bepaalde restauratiewerkzaamheden. Deze werkzaamheden maken onderdeel uit van de nu uit te voeren herstelwerkzaamheden en kan dus hiervoor aangewend worden.

Vanwege het raakvlak tussen de voorgenomen dijkversterking en de historische stenenmuur is de Rijksdienst Voor Cultureel Erfgoed vanaf het begin betrokken geweest bij dit project. Ze heeft ook haar aandeel geleverd in het Ruimtelijk Kwaliteitskader waarin het unieke karakter van de stenenmuur beschreven staat.

Voor het overige is het herstel van de stenenmuur onderdeel van het reguliere omgevingsmanagement voor de dijkversterking Stenendijk Hasselt.

COMMUNICATIE

NvT

VERVOLG / UITVOERING

Nadat krediet verstrekt is krijgt de aannemer instructie om de werkzaamheden voor de restauratie op te starten. Na een periode voor het inkopen van materialen en het afwachten van het einde van de broedseizoenen zullen na de zomer de werkzaamheden starten en in 2022 afgerond worden.

De werkzaamheden worden uitgevoerd door de Koninklijke Woudenberg en zijn reeds aanbesteed als onderdeel van de totale dijkversterking. Hiervoor is de inventarisatie van 2018 (met extrapolatie) en zijn de gehanteerde eenheidsprijzen contractueel vastgelegd.

BIJLAGEN

Geen

Het dagelijks bestuur van het Waterschap Drents Overijsselse Delta

de secretaris,
E. de Kruijk

de dijkgraaf,
D.S. Schoonman